

331

43

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ВИПУСК I**

Кривий Ріг—1993

ДО ЕТИКЕДАГОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

МАЛЕУТІМ ПЕДАГОГАМ ПРО СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ УКРАЇНИ В 20-І РОКИ
КОРГІЗІЯ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

В.І. Чирва

Україна завжди тяжіла до створення самостійної національної системи підготовки учительських кадрів. Творча спадщина видатних діячів Києво-Могилянської академії, педагогічні ідеї П.С.Сковороди, М.Н.Драгманова, М.М.Аркаса та інших постійно були в центрі уваги передової української громадської думки. На початку 20-х років народ України отримав можливість злітати в життя споконвічні мрії про власну педагогічну школу.

Події кінця 1917 - початку 1918 рр., що призвали до встановлення влади рад принаймні на частині території України, докорінно змінили місце та роль освіти в системі суспільних відносин. Державна школа з притаєнними її можливостями забезпечувати освітні потреби лише певних верств населення не могла за своєю функціональною спрямованістю задовольнити більшовицький уряд республіки. Плани тодішнього керівництва в галузі культурного будівництва передбачали максимальне охоплення навчанням всіх бажаючих. Пізніше це знайде своє відображення і в Програмі РКП/б/ 1919 р. Перспективи запровадження в Україні загального обов'язкового навчання поставили Народний Комісаріат Освіти /НКО/ республіки перед необхідністю вирішення цілої низки проблем. Чи не найголовнішою серед них було забезпечення шкіл кваліфікованими педагогічними кадрами. В 1918 р. на українських землях працювало 19 340 шкіл, в яких навчалось 1 663 901 учнів. /Нар. освіта на Україні на 15 грудня 1927 р./ Попередні підсумки шкільного перепису. - Х., 1928. - С.9/. Незважаючи на виключно важкі умови періоду громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції, мережа шкіл залишилася на попередньому рівні, а кількість школярів зросла на 300 000 чол. /Ставицький В.А. Становлення і розвиток середньої педагогічної освіти в Укр.РСР /1917-1920/ //Вища і середня педагогічна освіта. Вип. 3. - К., 1969. - С.55/. Саме цей зріст змусив уряд Радянської України не зволікати з практичним розв'язанням питань забезпечення учбових закладів вчителями. Особливо гострою стала підготовка кадрів для початкової школи, адже з 20 000

висті, що існували в республіці на 1 січня 1919 р. лише 1 074 належали до середніх, решта - були початковими /Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки /1917-1985/. - К.: Либідь, 1992. - С.31/.

Актуальність проблеми, що поставала перед українським Наркомпросом, ускладнювалась відверто негативним ставленням більшості вчителів до жовтневого перевороту. Маючи на увазі саме перші роки радянського будівництва О. Мізерницький писав: "У цю добу ми не зустрічаємо вчителів ні в лавах Червоної Армії, ні тим більше в лавах комуністичної партії /Мізерницький О. На шляхах до раднізації українського вчителства //Шлях освіти. - 1927. - №9-10. - С.16/. На думку сучасних істориків, остаточно перехід основної маси освітян на позиції радянської влади завершився лише в 1924-1925 рр. Тому вже в 1919 р. було поставлене питання про необхідність підготовки вчителів нової формації, здатних бути носіями комуністичної ідеології в школі. "Тепер ми повинні виховати нову армію педагогічного учительського персоналу, який повинен бути тісно зв'язаний з партією, з її ідеями, повинен бути провідний її духом, повинен привертнути до себе робітничі маси, провідати їх духом комунізму, зацікавити їх тим, що роблять комуністи" - підкреслював В.І. Ленін /Ленін В.І. Промова на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р. // БЗР. - Т.21. - С.384/. Надмірна заідеологізованість та апологетика класового підходу у вирішенні питань освітньої політики стали на довгі роки домінуючими факторами культурного будівництва в Україні.

Необхідно зазначити, що на початковому етапі розвитку радянської школи керівництво республіки вважало за краще створення якоїсь особливої, відмінної від РСФРР, системи народної освіти. Ідея розбудови "всесвітньої радянської республіки" була на той час всепоглинаючою. Декрети та постанови російського Наркомоса автоматично поширювалися на територію України. Аналогічно проводилась політика і на місцевому рівні. Виконком Харківської ради робітничих і солдатських депутатів, наприклад, 24 січня 1918 р. виїс ухвалу: "... исполнительный комитет, считая необходимым продолжение занятий в учебных заведениях, ни в коем случае не допустит насильственного закрытия учебных заведений,

мен би то ни було, если заветия в них проходят в условиях не противоречащих циркуляру народного комиссара по образованию т. Дундзарского" /Вестник УНР. 1918. - 24 января/ Але пізніше особливості економічного становища республіки, де наслідки громадянської війни були більш відчутними, аніж в Росії, привели до створення національної системи народної освіти і, отже, освіти педагогічної.

Належну роль у цьому відношенні відіграло також бажання українського народу будувати школу на дієно національній основі. Не чекавши відповідних декретів з боку Наркомпросу, місцеві органи народної освіти на практиці почали здійснювати українізацію учбових закладів. Так було, наприклад, в Чернігівській губернії, де вже на початку 1919 р. українська мова стала обов'язковою для викладання /ЦДАВО, ф. 166, оп. 1, спр. 874, арк. 16/.

В дожовтневий період учителів початкової школи готували вчительські семінарії, педагогічні класи жіночих гімназій, двокласні вчительські школи, трикласні церковно-вчительські школи. Така спадщина не задовольняла керівництво народної освіти радянської України. По-перше, існуюча мережа педагогічних закладів була б не здатна підготувати необхідну кількість спеціалістів. По-друге, викладацький склад педкиів відверто бойкотував всі заходи радянського керівництва в галузі освіти. Слід, однак, зауважити, що така позиція викладачів багато в чому пояснюється ворожим ставленням до т.зв. старої інтелігенції з боку самої влади. Як слушно зауважали сучасні дослідники, це були часи, коли "антирадянськими" оголошувалися будь-які виступи з боку "колишніх" – від критики заходів Радянської влади до організації студентських страйків на захист учнівської автономії /Касьянов Р.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція. – К.: Наук. думка, 1991. – С.23/.

Внаслідок зазначених причин створювати систему педосвіти в Україні довелося, по суті, на порожньому місці. Тому перші заходи Наркомосу в цьому напрямі не відзначалися особливою послідовністю та цілеспрямованістю. Хоча ще 21 травня 1919 р. при підвідділі підготовки учителів була створена комісія для реформи педагогічних навчальних закладів у складі О.Ф.Музиченка і К.М.Шербіни, її роботу було припинено через денікінський

наступ. На цей час в республіці, щоправда, вже існувала мережа короткострокових учительських курсів. Але їх поява була результатом, перш за все місцевої творчості. До того ж було незрозуміло, який мусить бути їх статус в майбутній системі освіти. "Нові навчальні заклади, — зазначав І.Д.Золотоверхий, — виникали переважно з ініціативи місцевих Рад, часом без належного врахування матеріальних можливостей, наявності кадрів викладачів та інших необхідних умов" /Золотоверхий І.Д. Становлення української радянської культури /1917-1920/. - К.: АН УРСР, 1961. - С.232/. Влітку 1919 р. на засіданні комісії по реформі учительських шкіл на Україні було проголошено, що "всякое держание на звание учителя людей со стороны есть педагогический нонсенс" /ЦДАВО, ф. 100, оп. 1, спр. 402, арк. 21/. Але, попри все, в деяких селах на той час іншого виходу із скрутного становища не було. Там "на громадських зборах висувалися найбільш достойні та здібні місцеві селяни, на яких покладалися відповідальність і почесне завдання навчати і виховувати дітей" /Золотоверхий І.Д. Становлення української радянської культури /1917-1920/. - К.: АН УРСР, 1961. - С.230/. Мабуть немає потреби говорити про якість викладання в таких школах. Чи насправді кращий був рівень підготовки слухачів учительських семінарів. Тому не дивно, що голова Головопрофосвіти УРСР Я.П.Ганго, маючи на увазі розвиток в Україні освіти, підкреслював: "За два роки революції тут нічого істотно не змінилося. Не було ні системи, ні перспектив" /Ганго Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. - Х.: ДВУ, 1928. - С.13/.

Система педагогічної освіти була остаточно затверджена на II Всеукраїнській нараді з питань народної освіти в серпні 1920 р. Згідно з нею всі педагогічні навчальні заклади України поділялися на два типи — Інститути Народної Освіти (ІНО) та шкільні трирічні педагогічні курси. Перші виникли на базі ліквідованих в республіці університетів і потували виступати другим центром семірачки, інфшкіл, технікумів, піаністе — в робітфаків. Основа другого типу була більш різноманітна. Це — колишні учительські семінарії, нещодавно утворені педтехнікуми, деякі з короткострокових педкурсів. Готували вони виступати для початкової школи. Довгий час ця мережа була нещодавно за відсутності, і до того ж розподілі "х на території України" був значно

нерівномірний. В.А.Стевицький писав в цього приводу: "Не можна було враховано наявність навчально-матеріальної бази і потреби відповідної губернії чи повіту в учительських кадрах на наступні роки. З часом частина таких курсів призвела своє існування" /Стевицький В.А. Становлення і розвиток середньої педагогічної освіти в Укр.РСР /1917-1920/. - С.57/. Мережа шкільних трирічних педкурсів, що існували в УРСР в 1920/1921 навчальному році, уже в 1925 р. зменшилася від 128 до 60 /Зетін М. Третя Всеукраїнська конференція по педагогічному освітньому // Цуть просвещения. - 1924. - №10. - С.102/. Звичайно, головною причиною такого бурхливого скорочення педкурсів була відсутність необхідних коштів на їх утримання. Ті ж курси, які змогли вижити в умовах скрутного фінансового становища вели напівіснуючі не існування. Д.Орхив зазначав, що в 1920 р. Охтирський педтехнікум /з 1922 р. — Охтирські трирічні педкурси/ мав у своєму розпорядженні лише два звичайних "общественських" будинки, відведені йому під гуртожиток. Будинку ж для учбових занять не було. Останні провадилися в гуртожитку, в садку, на городі, в місцевій книгозбірці та музеї" /Орхив Д. Охтирський педтехнікум на десяти роковини Жовтня // Діла освіти. - 1927. - №9-10. - С.102/. Більш того, тяжкі умови післявоєнної розрухи дещо не поставили під сумнів необхідність кваліфікованих педагогічних кадрів для шкіл взагалі. Затверджена 1 липня 1920 р. "Декларація ІНО про соціальне виховання дітей" вважала єдиною організацією виховання дітей дитячий будинок. Відповідно роль школи за цими планами зводилася налівець. "Першою справою ІНО України була не школа /не до школи тоді було/, а врятування виліченого населення. Не школа, а соціальне виховання дітей, їхнє державне забезпечення стало основним завданням ІНО УРСР", — писав Я.П.Ганго /Ганго Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. - С.15/.

З часом негативне ставлення керівництва українського Наркомпросу до школи дещо пом'ягло. Нарком Освіти УРСР того часу Г.В.Гринько підкреслював: "Некаторий едрих государственных внимания и государственных ресурсов в сторону беспризорного детства, включение его в систему воспитания означает не отказ от школьной организации, а встраивание рядом с ней новой, еще учрежденной и меркантильной, выделенных инициатив, чем школа"

Друцько Г.* Соціальне виховання дітей // Путь просвещения. - 1922. - №1. - С.48.

В середині 20-х рр. школа буде поновлена в своїх правах і самі належні місця в системі народної освіти.

І все ж, незважаючи на труднощі розвитку, система педагогічної освіти в республіці дозволила хоч почасти ліквідувати дивний дефіцит вчителів в школах.

29 вересня 1920 р. комісія НКО РСФРР, заслухавши доповідь Г.Г.Трицька про стан підготовки вчительських кадрів у республіці, схвалила досвід України і рекомендувала втілювати його в життя /Майборда В.К. Становлення і розвиток системи вищої педагогічної освіти на Україні /1917-1920/ //Вища і середня педагогічна освіта. Вип. 15. - К., 1991. - С.114/. Оскільки на той час досить виразно заявили про себе особливості в організації освіти в УРСР і в РСФРР, то була здійснена спроба узгодити між собою політики російського та українського Наркомпросів. На Борні Всесоюзній партійній нараді, що проходила в Москві в кінці 1920 - на початку 1921 р., важливе місце належало проблемі створення загальносоюзної системи підготовки перекладів. Однак різне розуміння представниками НКО України і Росії цілевого призначення освітніх закладів /особливо на рівні шкіл II ступеня/ привела до того, що в УРСР складалася особлива, відмінна від Російської Федерації, система педагогічної освіти. Цьому не змогло перешкодити навіть відверте негативне ставлення В.І.Леніна до української схеми організації народної освіти. Санаболившись в її положеннях, лідер російських більшовиків писав: "Трицько, як видно, пересобачив до безглуздя, заперечуючи політехнічну освіту. виправити це." /Ленін В.І. Про політехнічну освіту // НСТ. - Т. 42. - С.222/. Як бачимо, незалежність освітньої системи в Україні з самого початку викликала неабияку роздратованість з боку московських можновладців.

З точки зору деяких дослідників, не слід переоцінювати значення національних особливостей дитячої в той період системи, бо її соціальна функція була такою ж і в Росії. С.К.Гутянський підкреслює: "Національні особливості і традиції у галузі народної освіти знайшли своє відображення в різних формах навчання й виховання дітей та молоді. Але зміст і мета навчання й виховання в кожній соціальній та автономній республіці чи національній області єдині" /Гутянський С.К. Здійснення ленінських прин-

ципів народної освіти на Україні. - К.: Наук. думка, 1990. - С.26/. Згодом саме таке розуміння національних особливостей культурного розвитку соціальних республік призведе до звинувачення прихильників української системи народної освіти в "націонал-ухильничстві", що відкриє шлях до створення уніфікованої системи в СРСР.

Загальне керівництво урочними збірками педагогіки в Україні належало створеному при Наркомосі республіки Головпрофосу, який з початку його існування спочває заступник наркома Я.Н.Рябко. Принциповою, на погляд голови Головпрофосу, була теза, згідно з якою кожен вчитель мусить мати лише вищу освіту. "В галузі педагогічної освіти, - писав Я.Н.Рябко, - українська система рішуче дотримує того погляду, що кваліфікація педагога є вища кваліфікація. Тому не може бути й мови про середню педагогічну профшколу, бо така школа неминує перетворитися б на загальноосвітню підготовчу школу до вузів, щоб-то втрачена б характер профшколи" /Рябко Я.Н. Народна освіта на Україні за 10 років революції. - С. 41/. Необхідність принципового дотримання такого положення продемонстрував сам Я.Н.Рябко. Спочатку Наркомос вважав технікуми середніми навчальними закладами. Однак під впливом Головпрофосу така точка зору була переглянута, і в 1922 р. технікуми було визнано висшими урочними закладами. Хоча трирічні педагогічні курси з початку свого існування належали до вищої школи, все ж в їх правному статусі відчувалася деяка невизначеність, і тому в 1925 р. вони були віднесені до технікумів. Все того ж року стали надходити пропозиції щодо скорочення мережі підтехнікумів. А.Бандурієвський вважав, що скорочення їх на 45 відсотків дасть можливість вирішити певну частину проблем. На його роздум, такий крок поставить ІНО та підтехнікуми на більш міцний матеріальний ґрунт, дасть можливість "скупити підперсонал" і відібрати більш тривкий склад студентства щодо вибору спеціальності /Бандурієвський А. Загальне навчання та підготовка робітників освіти // Путь просвещения. - 1925. - III. - С.14/. Пропозиція не знайшла з боку Наркомпросу необхідної підтримки, але сам факт є доскрялим свідченням того, що система організації педагогіки в Україні була відкрита для обговорення широкими верствами громадськості, і процес її творення відбувався на демократичних засадах.

навіть потенційні можливості педагогічних закладів в обмеженій початкової школи вчителями значно обмежувала політика пролетаризації вищої школи, яка неухильно і досить активно проводилася радянським урядом України. В історико-педагогічній літературі довший час панувала концепція спінки пролетаризації як однією з прогресивних явлень в розвитку народної освіти. Були навіть спроби зобразити процес створення штучних пілє в отриманні вищої освіти для пролетарських верств населення демократизацією школи. Навряд чи така точка зору може бути виправдана. Адже не в демократією реалізація прав однієї частини суспільства за рахунок обмеження прав іншої її частини. Головним засобом пролетаризації вищої педагогічної школи того часу було створення такої системи набору, через яку до вузу потрапляли "соціально цінні і академічно здатні". Вже весною 1919 р. ЦК ВРСР рекомендував прийомним комісіям орієнтуватися на наявність у абітурієнтів рекомендацій партійних, професійних та інших громадських організацій, що стоять на платформі радянської влади /ЦДАВО, ф. 166, оп. 1, спр. 10, арк. 51 зв./.

З початку 20-х рр. було запроваджено нову систему комплектування вузів - за розкладом. Згідно з нею плани прийому до вузів і його підготовки щорічно затверджувалися на рівні ЦК ВК/У. Правонаправляти /командирувати/ до вищої школи своїх представників отримували лише ті громадські організації, які стримали довілі партійного керівництва. Якщо абітурієнти відповідали за рівнем підготовки майже символічним вимогам колективу, їх зараховували до складу студентів. Дуже швидко така система поповнення вузів виявила свою хибність. Так в педагогічні навчальні заклади України в 1922/1923 навч. році було послано 344 з командировкою - 1544, без командировки - 399. Після колективному одержали можливість вчитися відповідно - 1164 і 392. Тобто далеко не завжди "соціально цінні" були й "академічно здатними". До цього треба додати, що того року план набору до педвузів республіки не було виконано /ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, д. 1020, арк. 123/. Створилася, по суті, ненормальна ситуація, коли вища школа мусіла виконувати не властиву їй функцію по ліквідації неписьменності. Відповідною була і професійна підготовка майбутніх педагогів. Не змогла серйозно поліпшити справу і мережа допоміжних учбових закладів /курси підготовки, "нуль-семестри", робітфаки/. Тому в 1926 р. керівництво Наркомпросу

України змушене було відмовитися від комплектації вузів за розверсткою. Однак запровадження конкурсної системи не означало відмову від політики пролетаризації. По-перше, ті ж робітничі вступні іспити не складала. По-друге, посилювалися вимоги під час проведення т.зв. соціальних чисток. До речі, спрямовані вони були не тільки проти осіб непролетарського походження серед студентів, але й серед викладачів. Київські вищі підкурси практикували такі заходи ще на початку 20-х рр. Дослідник їх діяльності Н.П. Дичек писав: "Студенти боролися проти ворожих елементів, що проникали у педагогічний та курсантський колективи, бойкотували лекції реакційно настроєних вчителів. Для очищення курсів від по-антирадянськи настроєних студентів проводилися перевірки їх соціального походження..." /Дичек Н.П. З історії педагогічної освіти на Україні у 20-ті роки // Укр. іст. журнал. - 1989. - №9. - С.85/. В кінці 20-х рр. цей процес набрав таких темпів, що НКО УРСР запланував на I п'ятиріччю випуск лише 75 відсотків студентського складу вищих навчальних закладів /ДРАВО, ф. 166, оп. 15, спр. 128, арк. 16/. В умовах, коли партія урочисто об'явила про початок здійснення в республіці загального обов'язкового початкового навчання, це ще більше загострило проблему забезпечення шкіл України вчителями. Особливий неспокій у керівництва викликала початкова школа, бо в другій половині 20-х рр. саме вона була масовою школою. Гострий дефіцит педагогів спонукав деяких членів Наркомпросу внести пропозицію щодо заміни чотирирічних шкіл трирічними, щоб охопити всіх дітей навчанням /Комуніст. - 1928. - 18 лютого/. За таких умов було порушено режим нормальної роботи педагогічних технікумів. У 1928 р. НКО республіки прийняв рішення направити в школи студентів педтехнікумів, які перейшли на третій курс, давши їм можливість завершити курс навчання в заочному педвузі /Кліцаков І.О. Підготовка і виховання вчительських кадрів на Україні /1927-1937/ // Укр. іст. журнал. - 1990. - №2. - С.61/. Не менш відчутного удару завдало педагогічним учбовим закладам рішення про зростання їх функціонального навантаження. Так, для того, щоб забезпечити школи кадрами вчителів, органи народної освіти в ряді округів /Київський, Дніпропетровський, Полтавський, Придніпровський, Криворізький/ організували в 1928/1929 навч. році при педтехнікумах спеціальні курси по підготовці вчителів строком на 4-6 місяців. Працювали

також курси із строком навчання I-I,5 місяця; вони готували вчителів з осіб, що мали достатню загальну освіту. /Шіколаско В.Д. Боротьба Комуністичної партії за розвиток загальноосвітньої школи на Україні в I п'ятиріччі // Питання історії народної освіти і школи на Україні: Наукові записки Українського науково-дослідного інституту історії. - Т. У'І. - С.41/. Практика надзвичайних заходів з боку українського уряду та Наркомпросу можна пояснити тим, що для виконання плану загального обов'язкового навчання в 1925-1930 рр. додатково потрібно було 46 тис. вчителів. Педагогічні технікуми та ІНО могли забезпечити лише 15 тис., отже не вистачало 31 тис. /Загальне навчання в УРСР. - Х.: Держ вид-во УРСР, 1928. - С.13-14/. Абсурдність ситуації полягала в тому, що таке відношення до підготовки педкадрів отримало статус державної політики. В той час, коли педтехнікуми задовольняли лише 45,6% потреб школи ІНО УРСР приймав рішення про те, що треба "визнати мережу вищих шкіл загальною стабільною на найближче п'ятиріччя" /Шлях освіти. - 1927. - №2-3. - С.141/. Таким чином, педтехнікумам довелося працювати з максимальною напругою.

Весь учбовий процес був підпорядкований якнайшвидшому випуску спеціалістів. Навчальний рік тривав II місяців, тривалість лекцій була збільшена з 40 до 50 хвилин /Майборода В.К. Становлення і розвиток системи вищої педагогічної освіти на Україні /1917-1928/. - С.115/. Постанова листопадового 1929 р. пленуму ЦК ВКП/б/ ще більш посилила навчальну дисципліну в вузах. Був значно скорочений час літніх та зимових канікул, почалося врахування відвідування лекцій студентами, умовні переводи на наступний курс було скасовано. Ще в 1923 р. Я.П.Ряппо акцентував увагу на необхідності здолати тенденцію переростання педагогічних шкіл в "замасковані загальноосвітні". Тобто мова йшла про посилення педагогічної спрямованості навчання в педагогічних учбових закладах, які повинні були "соединить в себе наукову обстановку бывшего университета с педагогической обстановкой учительских институтов, объединить научную подготовку с подготовкой педагогической" /Ряппо Я.П. Новый этап реформы педагогического образования // Путь просвещения. - 1923. - №7-8. - С.22/. Під впливом Головпрофесу протягом 20-х років питома вага спеціальних педагогічних дисциплін в навчальних планах педтехнікумів неухильно зростала. Студенти вивчали педаго-

гіку, дидактику, школознавство, методику викладання, педагогію. Обов'язковою була педпрактика. Випускники педтехнікумів повинні були після закінчення навчання на протязі року працювати в школах і удосконалювати майстерність під керівництвом досвідчених учителів і тільки після цього отримували диплом. Бажання більшовистського керівництва зробити учителя головною постаттю в процесі комуністичного виховання молоді примусило його включити до навчального плану навчальними дисциплінами основи марксизму та історію класової боротьби. Щодо самих навчальних планів, то спочатку педагогічні навчальні заклади України працювали за самостійно складеними їх варіантами. Перший стабільний навчально-виховний план для педвузів з'являється в республіці в 1921/1922 навчальному році.

Недивлячись на те, що програма РКП/б/ проголосувала в галузі освіти безплатність навчання, скрутне матеріальне становище України змусило керівництво Наркомпросу переглянути це положення. В червні 1922 р. на нараді завідуючих губернськими відділами нарпросвіти була прийнята постанова. В ній підкреслювалося, що нарада "считає правильним введення плати за право учения в высшей школе, в институтах, в техникумах, но считает необходимым сосредоточить все усилия на том, чтобы не один пролетарий и ни один действительно неимущий интеллигент при проведении этого мероприятия не потерял возможности в высших учебных заведениях обучаться" /ЩАВО, ф. 166, оп. 2, спр. 1603, арк. 10/. Практична реалізація цієї постанови на місцях мала свої особливості в залежності від джерела та рівня фінансування вузу. Так, наприклад, Київські вищі трирічні педкурси були платними, з селян оплата стягалась натурою, 10 відсотків найбідніших курсантів від оплати були звільнені /Дичек Н.П. З історії педагогічної освіти на Україні у 20-ті роки. - С.86/. Потреби культурного розвитку УРСР наполегливо вимагали поліпшення фінансового становища закладів педосвіти. "Величезну хибу ставило те, - писав Я.П.Ряппо, - що з 80 педтехнікумів ще 1924-1925 навчального року 30 було на місцевому бюджеті, щоб-то на найголоднішій пайці" /Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. - С.78/. Остаточою на державне утримання педагогічні технікуми перейдуть лише в 1926 р. Це дозволить Наркомпросу ввести виплату стипендій принаймі частині студентів. Це, до речі, дасть можливість керівництву на-

родної освіти республіки здійснити спробу вирішити ще одну досить складну проблему. Мова йде про те, що випускники вузів дуже неохоче йшли працювати в сільську місцевість, де була розташована переважна більшість початкових шкіл України. З цього приводу Я.П.Ряппо підкреслював: "Справа ускладнюється тим, що значна частина випускників наших ІНО та педтехнікумів йдуть на іншу роботу, у промисловість і торгівлю, де вони мають, безперечно, більший заробіток" /Ряппо Я.П. Народна освіта на Україні за 10 років революції. - С.79/. Дійсно, матеріальне становище вчителів на той час було дуже важким. На I Всеукраїнському з'їзді вчителів делегат Назаренко характеризував вчителя як людину "голу, босу, морально розбиту" /Перший Всеукраїнський учительський з'їзд. - Х.: Держ. вид-во України, 1926. - С.35/. І все ж потреби школи в кадрах треба було задовольняти. 29 квітня 1927 р. РНК УРСР приймає постанову "Про обов'язкову службу студентів стипендіатів вищих шкіл" Згідно з нею, за кожен рік сдержання стипендії випускники повинні обов'язково відпрацювати за фахом. У разі порушення стипендіального зобов'язання треба було погасити заборгованість" /Бюлетень НКП УССР. - 1927. - №42. - С.9/.

Рівень викладання в педтехнікумах був невисоким. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що кращі представники "старої" інтелігенції опинились поза вищою школою внаслідок свого непролетарського походження. Це призвело до того, що в 1926 р. лише 50 відсотків викладачів в педтехнікумах республіки мали вищу освіту /Гомер І. Наші педтехнікуми //Шлях освіти. - 1926. - №6-7. - С.212/. До того ж реформаторська "лихоманка" 20-х рр. привела до відмови, хоч і недовгої, від педагогічної спадщини минулого. "Майже всіма педвузами було взято напрям до знищення лекційної системи, а вкупі з нею й "пресловутих заліків", - писав в 1926 р. А.Бандурівський /Бандурівський А. Рік праці в галузі педагогічної освіти на Україні // Шлях освіти. - 1927. - №2. - С.115/. Тривалий час був відсутній навіть індивідуальний облік знань. Розпочата в 1929 р. нова реформа педшколи привела до "реабілітації" традиційних методів роботи в педагогічних учбових закладах.

На той час значна кількість педтехнікумів УРСР була українізована. Розпочата в 1923 р. політика "коренізації" закладів

освіти знайшла в галузі педосвіти ширю підтримку. Особливо успішно українізація проходила в педтехнікумах. З 60 педагогічних технікумів в 50 викладання велося українською мовою. /Паначин І.Г. Педагогическое образование в СССР. - М.: Педагогика, 1975. - С.55/. В той же час не були забуті культурні потреби національних меншин України. Значна кількість відкритих в республіці початкових національних шкіл потребувала кваліфікованих вчителів. Їх в УРСР готували 4 єврейських педтехнікуми, 2 - російських, 2 - німецьких і по I польському та болгарському /Стан педагогічної освіти на Україні //Шлях освіти. - 1928.- №5-6. - С.92/. На жаль, процес подальшої українізації освітньої системи в Україні був перерваний на початку 30-х років. За умов тоталітарного режиму такий підсумок є закономірним. Ще на XVII з'їзді РКП(б), обговорюючи перспективи розвитку національної культури в союзних республіках, Сталін відверто сказав: "Следует помнить, что, кроме права народов на самоопределение, есть еще право рабочего класса на укрепление своей власти, и этому последнему праву подчинено право на самоопределение" /Двенадцатый съезд РКП(б): Стенографический отчет. - М., 1928.- С.650/. Коли, на роздум більшовистського керівництва, партія почала втрачати можливість реально контролювати розвиток культури, було вжито ряд репресивних заходів, які звели нанівець процеси "коренізації".

Головним змістом реформи педагогічної освіти, що проходила в 1929-1932 рр. була реалізація планів партійного керівництва щодо створення уніфікованої в межах всієї країни системи народної освіти. Це був час, коли на думку сучасних дослідників "найпопулярнішими й найширше вживаними офіційною пропагандою стали слова "єдиний", "єдина"; єдина /по суті унітарна/ держава, єдиний план, єдина система освіти, єдиний творчий метод, єдині літературно-художні спілки тощо" /Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30 роки. - К.: Либідь, 1991. - С.238/. Якщо на початку цього періоду ще можна вести мову про розвиток педтехнікумів в межах існуючої національної системи підготовки педкадрів, то вже постановою РНК УРСР "Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти" зробила значний крок у напрямі її узгодження з російською системою. Остаточню систему підготовки вчителів в Україні втрачає національні особливості в 1932 р. після постанови

РІД УРСР "Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах".

Довгий час в історичній літературі панувала думка про те, що існування в Україні незалежної від союзного керівництва системи педагогічної освіти були результатом "розкольніцьких дій" українських націоналістів. "Деяка частина ШКО-ських діячів, - писав Г.М.Шевчук, - була націоналістично настроєна і робила все для того, щоб створити на Україні особливу систему народної освіти, відмінну від системи освіти в Російській радянській республіці" /Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні в 1921-1925. - К.: АН УРСР, 1963. - С.245/. Такі твердження не мають під собою підстав. Я.П.Ряппо, один з творців української системи освіти, на III нараді наркомів освіти союзних республік в грудні 1923 р. підкреслював: "Если бы наши типы профобразования навязать Вологодской губернии это было бы, конечно, неправильно" /Протоколы совещаний наркомов просвещения союзных и автономных республик. - М.: Наука, 1985, - С.76/. Створення власної системи педагогічної школи в Україні було намагання збудувати таку систему, яка б найкраще відповідала потребам республіки того часу. Окремі її положення та принципи не втратили своєї актуальності до сьогодні.